

بلھے شاہ دی شاعری وچ برداشت دی جھلک

Dr.Saima Batool

mariamifah14@gmail.com

Assistant professor Department of Punjabi Lahore college for women university Lahore.

Dr.Almas Tahira

Dralmastahira18@gmail.com

Lecturer department of Punjabi Lahore college for women university Lahore.

Dr.Maria Umar

mariaumer23@gmail.com

Assistant professor department of Persian Lahore college for women university Lahore.

Corresponding Author: * Dr.Saima Batool mariamifah14@gmail.com

Received: 05-01-2025

Revised: 28-01-2025

Accepted: 16-02-2025

Published: 01-03-2025

ABSTRACT

The glimpse of tolerance in Bulhey Shah's poetry

Bulhey shah is one of the most eminent sufi poet of Punjabi language. All the sufi poets have propagated the teachings of love, peace and tolerance through their poetry. For the flourishing of a community, abiding and following the moral values is really significant. To tolerate or endure or forgiving others is a great moral value. The more a human being has power to forgive the more he, s prosperous. People even labeled Bulhey Shah as a pagar, but he even tolerated this and Allah is always with the one who tolerates. The life of our holy Prophet PBUH is enriched with the stories of his tolerance and mercy on others. Every religion stresses to tolerate with each other in order to spend a peaceful life. In this article it has been tried to present the poetry of Bulhey Shah which depicts the tolerance and patience. It is explained that what is tolerance, how much Punjabi poets stress on it as well as it is tried to give the examples from Bulhey Shah's poetry.

Key words: Religion, stress, tolerance, forgiving, peaceful, enriched

بھاگی نہ مناؤنا، جرنہ، جھل جانا، سہہ جانا، چپ کرجانا، جان دینا، درگزر کرنا، بدلہ نہ لینا، ڈر وٹ جانا، صبر کرلینا، سہارنا، چپہ وٹ جانا سب برداشت کرن دے معنیاں وچ اوندے نیں۔ برداشت دی تعریف ایہہ اے کہ رب دی دیت تے اپنے مقدر تے کسے قسم دا کوئی ونڈ وٹکرا نہ ہووے۔ جدوں بندہ رب دی رضائے اوس نوں خوش کرن لئی اپنی کاوڑ پی جاندا اے تاں رب تعالیٰ اوس نوں اوہدا اجر دیندا اے۔ برداشت یا سہارتا دے حوالے نال امام بخاری حضرت محمد ﷺ دی حدیث سانجھی کردیاں لکھدے نیں۔

”حضرت ابن عباس نے کہا کہ رسول اللہ ﷺ نے تین بار فرمایا

سکھاؤ اور آسانی کرو اور دوبارہ فرمایا جب تم کو غصہ

آجائے تو چپ ہو جاؤ۔“ (۱)

جدوں اسیں برداشت نہیں کردے تے ایہدا مطلب ساڈا اپنے آپ اُتے وس نہیں قابو نہیں تے جد ساڈا اپنا آپ ساڈے وس وچ نہ ہووے تاں اسیں دوجیاں نوں اپنے وس کس طرح کر سکنیں آں۔ رب نوں راضی کرن لئی تے اوہدی مخلوق وچ ہرمن پیارا ہوون لئی دوجے اخلاقی گناں دے نال نال برداشت کرن دی قوت بندے نوں بڑا فائدہ

اڀڙاندي آءِ۔ اعتقادي حوالي نال بنده بهاويں جس وي مذهب نال سانجھ رکھدا هووے پر جيڪر اوھ اخلاقي گُناں خاص ڪر سهارن يا برداشت ڪرڻ دے گُرتو وانجھا آءِ تاں اوھدياں سارياں عبادتاں سارياں رياضتاں دھريان دياں دھريان رھ جاندياں نيں۔ اوھ بنده بنده آءِ نيھن اوھ ڪدي انسانيت دي معراج نُون اڀڙ آءِ نيھن سڪدا جيس نُون ڪاوڙ تے طيش وچ رب دا خيال نہ رھيا هووے۔ جس نے برداشت نہ ڪيتا هووے يا جريا نہ هووے۔ قرآن پاڪ وچ رب سوھنا آپ فرماندا آءِ:

”وَ الْكٰذِبِينَ الْغٰيظَ وَالْعٰفِيْنَ عَنِ النَّاسِ- وَ اللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ“

تے اوھ ڪاوڙ ضبط ڪرڻ والے نيں تے لوڪاں دياں غلطيائ تے درگزر ڪرڻ والے نيں الله سوھنا احسان ڪرڻ والياں نُون پسند ڪرڻ آءِ۔“ (2)

برداشت تے صبر خاص پيغمبري وصف آءِ۔ سڪون تے امن دي حالت وچ درگزر ڪرڻا سوکھا ھوندا آءِ پر سواد تے تاں آءِ جو بنده ڪاوڙ تے تڪليف دي حالت وچ وي جرڊا جاوے صبر ڪرے۔ انتقام يا بدلے دي طاقت رڪھدياں وي اپنے دُشمن نُون معاف ڪرڻ دا حوصلہ رڪھڻا وڏي ھمت تے برداشت دا ڪم آءِ۔ اسيں آپ گناه ڪرکے اپنے رب ڪولون اوھدي رحمت دے چاھون ھونے آں پر دوجياں نال درگزر نيھن ڪردے جدڪہ قرآن ھر حال وچ بندياں نُون دوجياں نال چنگا سلوڪ ڪرڻ دي تعليم ديندا آءِ۔ ايس حوالي نال ڏاڪٽر طاھر القادري لکھدے نيں:

”قرآن حڪيم تو انسانون ڪو اپنے مخالفون اور دشمنون ڪي زيادتي پر بهي اُن سے زيادتي ڪرڻے ڪا درس نيھن ديتا بلڪہ ھر حال ميں رحمت ڪي تعليم ديتا ھے۔ صبر و تحمل اور عفو و درگزر ڪي تلقين ڪرتا ھے۔“ (3)

ساڏے نبي حضرت محمد ﷺ ھوراں دي حياتي ايهو جيھے درگزر تے برداشت دے واقعاں نال ٻھري پئي آءِ۔ جيويں اڪ مائي دا آپ تے ڪوڙا سُنن والا واقعه، اڪ بدو دا آپ ﷺ نُون نعوذ بالله ڪتل ڪرڻ لئي تلوار ڪڏھن والا واقعه۔ طائف دے لوڪاں دے آپ ﷺ تے ظلم، پر بدلے وچ آپ ﷺ دا ايهناں نُون معاف ڪرڻ دي ڪدھرے مثال نيھن ملدي۔ فتح مڪه دے موقعے تے آپ ﷺ دا عام معافي دا اعلان ايهه سب آپ ﷺ دے وڏے حوصلے، برداشت تے درگزر ڪرڻ دياں مثالاں نيں۔ آپ ﷺ دے ڪامے حضرت انس دس سال آپ دي خدمت ڪيتي پر ايهناں دساں سالاں وچ اڪ واريں وي آپ ﷺ اوھناں نُون تڪليف نہ اڀڙائي۔ آپ ﷺ نہ صرف دشمن ڪولون بدلہ نيھن ليندے سن سگھون اوھناں دي زيادتي تے وي اوھناں نال چنگا سلوڪ ڪردے سن۔ آپ دي حياتي توں سانون ٻھت ڪجھ سگھن نوں لڳھدا آءِ ڪہ جيھناں طاقت رڪھدياں ھوندياں وي اپنے دُشمنان نال درگزر ڪيتا تے اپنے ودھيا سبھا ڪارن لوڪاں نُون نيڪي ول پريريا۔ ايس حوالي نال مولانا رحمت الله سبحاني فرماندے نيں:

”خالق کی خوشنودی اور مخلوق میں ہر دل عزیزی حاصل کرنے کے لیے اخلاق سب سے بڑا سب سے بہتر اور سب سے زیادہ آسان ذریعہ ہے۔ انسان ہزار عالم و فاضل اور عابد و زاہد ہو اگر وہ اوصاف اخلاق سے محروم ہے تو اس کے علم و فضیلت اور عبادت و مذہب ہیچ ہیں۔“ (4)

آپ ﷺ دی حیاتی توں سیدھ لیندیاں پنجابی صوفی تے کلاسیکل شاعراں اپنی شاعری راہیں انسانیت، امن، پیار، اتفاق، صبر، سانجھ، درگزر تے برداشت دا سبق دتا۔ پنجابی دے موڈھی شاعر بابا فرید توں لے کے ہُن تائیں ہر شاعر نے اپنی شاعری راہیں اخلاقی قدراں دے پرچار خاص کر صبر، درگزر تے برداشت دے سُنہیے نوں آگے اُپڑایا۔ صبر تے برداشت کرنا بھاویں سوکھا نہیں پر جیہڑے ایہہ پیہہ جھل گئے اوہ کامیاب ہو گئے۔ صبر کرن تے سہارن دے بدلے رب دی خوشنودی حاصل ہوندی اے۔ ڈاکٹر محمد امین اخلاق وچوں سب توں اوکھا کم برداشت نوں قرار دیندیاں آکھدے نیں:

”اخلاق کی سب سے بھاری اور دشوار تعلیم جو اکثر نفوس پر نہایت شاق گزرتی ہے وہ عفو و درگزر، ضبطِ نفس، تحمل اور برداشت کی ہے۔“ (5)

بلھے شاہ دا ناں پنجابی ادب وچ کسے تعارف دا محتاج نہیں اوہناں تے کفر دے فتوے وی لگے پر اوہ اپنے نظریاں تے قائم رہے تے اخیر اوہناں دے صبر تے برداشت دی طاقت نے اوہناں نوں سچا ثابت کیتا۔ ایس حوالے نال قاضی جاوید لکھدے نیں:

”بلھے شاہ دے زمانے دے عالم فاضل بزرگ اوہناں دے مخالف سن تے کفر تے فتوے لاوندے رہندے سن پر ہُن اوہناں دے باغی خیالاں نوں اک طبقے نے روایتی سانچیاں وچ ڈھال لیا اے۔“ (6)

بلھے شاہ پنجابی صوفیانہ لڑی دے اک اچے شاعر، کامل صوفی درویش، رُوحانی قدراں دے مالک، عربی تے فارسی دے عالم سن۔ علم تے ادب وچ اپنی مثال آپ سن۔ اوہناں دی شاعری فلسفہ عشق، فلسفہ وحدت الوجود، آخرت دی فکر، دنیا دی بے ثباتی، نفس کشی، برداشت، سادگی، عربی تے فارسی اصطلاحواں نال پروچی اوس ودھیا تے انملے خزانے وانگ اے جیہدے توں ہر کوئی لایہ چُک سکدا اے۔ ایس حوالے نال بلھے شاہ دی شخصیت تے شاعری تے چانن پاؤندیاں سلیم اختر لکھدے نیں:

”بلھے شاہ نے خود عربی فارسی اور اسلامی کتب کا وسیع و گہرا مطالعہ کیا تھا۔ جس کے اثرات ان کی شاعری پر

ہیں۔ ان کی شاعری بحر بیکراں کی طرح ہے وہ پل پل اپنی
ذات سے مخاطب ہوتے ہیں۔ اپنی ذات کی نفی کرتے ہیں۔“
(7)

حضرت بلھے شاہ دا اصلی نان عبداللہ سی تے فیر ایتھوں ای بلھے شاہ بن گیا۔
آپ دے ابا جی روحانی حوالے نال بڑے پجے ہوئے انسان سن۔ آپ دی اکو اک بھین
سی جیہڑی بڑی پرہیزگار، شب بیدار تے عبادت گزار سی۔ بلھے شاہ دی شاعری تے
ایہناں دوواں جیاں دی چوکھی بھاء موجود اے۔ بلھے شاہ مولانا جلال الدین رومی تے
شاہ شمس تبریزی ورگیاں عظیم صوفی ہستیاں توں وی چوکھا متاثر سن۔ ایس توں آڈ
اوہناں دے استاد غلام مرتضیٰ زمانے دے وڈے عالم تے مرشد شاہ عنایت دیاں وی
ایہناں تے ڈھیر عنائتاں سن۔ بلھے شاہ ہوراں اپنے مرشد دا لڑا جیہا پکڑیا اوہناں توں
فیض حاصل کیتا تے اپنے آپ توں اک صوفی شاعر دے طور تے منوایا۔ ایہہ وی
ٹھیک اے کہ شاہ عنایت دی مریدی اختیار کرن توں موہرے ای بلھے شاہ روحانی
حوالے نال اکھیں والے سن۔

پنجابی ادب وچ اوہ اک نڈر تے بے باک صوفی شاعر دے طور تے جانے
جاندے نیں بھاویں اوہناں تے کفر دے فتوے لگے پر اوہ اپنے نظریاں تے سوچ وچ
پختہ رہے۔ اوہناں اپنی ذات دی نفی کیتی، سہار دے تے برداشت کردے رہے، ڈٹے
رہے تے اخیر اوہناں معرفت دی پوڑی تے پیر دھریا تے فیر علم دیاں کرامتی
طاقتاں، وجد، مستی تے عشق حقیقی ورگیاں مقاماں تائیں اپڑے۔ ایہہ سب درگزر
کردیاں جردیاں، صبر نال نال پیہہ کٹ کے تے سہہ کے ای مقام حاصل ہوندے نیں۔
جیویں بلھے شاہ لکھدے نیں:

چھڈ جھوٹھ بھرم دی بستی نوں
کر عشق دی قائم مستی نوں
گئے پہنچ سجن دی بستی نوں
جو ہوئے عمی، بُکُم تے تُم (8)

یعنی جیہڑے دُنیا وچ انھے، گونگے تے بولے ہوکے ہر ستم نوں جر گئے،
برداشت کرکے صبر کر گئے، اوہ ای اپنی اگلی دُنیا سوار گئے۔ جیہڑے ایتھے پیہہ
کٹ کے وی صبر حوصلے تے ہٹھ دی مثال بنے رہے اوہ گلے جہانیں اُچے ٹھکانے
پاگئے۔ گناہگاراں، خطاکاراں تے سیاہ کاراں نوں معاف کرنا رب سوہنے دی صفت
اے تے اوہدے بندیاں اندر وی ایس گن دا جلوہ ہونا چاہیدا اے۔ بھاویں بندیاں لئی ایہہ
کم چوکھا اوکھا اے پر جو کر گزردا اے اوہ رب دیاں رحمتاں تے فضلاں دا حق دار
بن جاندا اے۔

ڈاکٹر محمد امین اپنے نفس نوں قابو وچ رکھن دے حوالے نال لکھدے نیں:

”اپنے نفس کو اضطراب اور گھبراہٹ سے روکنا اور اس
کو اپنی جگہ ثابت قدم رکھنا۔ شرعی اصطلاح کے لحاظ

سے صبر اسی قوت کیفیت اور حالت کا نام ہے جو انسان کو نفسانی کوابشات پر چلنے اور شیطانی مطالبات کو ماننے سے روک دیتی ہے۔“ (9)

صوفی شاعراں دے نیڑے ہر دھرم توں اُچا دھرم انسانیت دا اے۔ تے احساس ای سبھ توں وڈی عبادت اے۔ بابا بلھے شاہ نے مسلم تے کافر، شیعہ تے سنی توں انکاری ہوکے انسانیت نال محبت دی مضبوط حویلی اُساری۔ اوہناں دی فکر تے فتوے لگے اوہناں نوں بھیڑا چنگا اکھیا گیا کافر تے مشرک ورگے خطاب ملے پر اوہ صبر تے برداشت دی مثال بنے رہے۔ ایس حوالے نال اوہ آپ آکھدے نیں:

بلھیا عاشق ہوئیوں رب دا ملامت ہوئی لاکھ
تینوں کافر کافر آکھدے توں آہو آہو آکھ (10)

غرور، تکبر تے وڈیائی صرف رب دی ذات توں پھدی اے۔ مٹی دے پُتلے ہنکار کرن وڈیائی لین تاں رب دے ناپسندیدہ بن جاندے نیں۔ ماڑا، کمزور، نماناں، عاجز، معاف کرن والا، درگزر کرن والا، صبر کرن والا تے غرور توں بچن والا ای رب دی بارگاہ وچ اُچا مرتبہ حاصل کردا اے۔ حیاتی تاں عاضی فانی، مُک جان والی اے تے فیر ایڈا ہنکار کیوں وڈیائی کیوں جدوں اسیں ایس حق دے راہ تے جانا ای جانا اے تاں کیوں نہ درگزر کرکے برداشت کرکے نیواں تے نماناں رہ کے ای حیاتی گزار لئی جائے۔ بلھے شاہ آکھدے نیں:

سبھے اکھن ایہہ گل جانیں --- ہو رہویں توں ہر دم نمانیں
تد لگیں گی اوتھے پیاری --- میرے ٹرنے دی ہوئی تیاری (11)
انج ای اک ہور تھان بلھے شاہ غرور توں چھڈ کے انسان نوں اپنا اصل یاد کروانڈیاں تے حقیقت دی دس پاؤنڈیاں آکھدے نیں:

ظلم کریں تے لوک ستاویں کسب پھڑیا ای لُٹ کھانا
محبوب سبحانی کرے آسانی خوف جائے ملکانا (12)
سچے عاشق نوں بہت اوکھیاں گھاٹیاں توں لنگھنا پیندا اے۔ اوہدے لئی لوڑی داالے کہ اوہ اپنے آپ توں محبوب دی ہستی وچ گوا کے اپنے آپ توں وسار دیوے۔ برداشت اپنی ہستی توں مکاون دا ای ناں اے۔ مطلب عاشق تے محبوب دوہاں دا اک جان تے اک دل ہونا ضروری اے تاں ای گل بن دی اے تاں ای توڑ چڑھدی اے۔ ایس نقطے توں وی سارے صوفی شاعراں اپنے اپنے ڈھنگ نال بیانیا اے۔ بلھے شاہ فرماوندے نیں:

تونہیوں ہیں میں ناہیں وے سجنّا! تونہیوں ہیں میں ناہیں
کھولے دے پرچھاویں وانگوں گھوم رہیا من مانہیں
جان بولاں توں نالے بولیں چپ رہواں من ناہیں (13)

صبر تے برداشت دی گھاٹ آج دے دور دا وڈا المیہ اے۔ برداشت پیدا کرن دی انفرادی تے اجتماعی حیاتی وچ بڑی اہمیت اے۔ اک برداشت ایہہ اے کہ اک بندے ئوں دوجے کولوں کوئی جسمانی تکلیف اپڑی ہووے پر اوہ اوہدا بدلہ نہ لوے معاف کردیوے۔ برداشت کرجائے۔ انج ای جے اپنے خلاف کوئی گل سُنے اپنے خیال یا نظریے دی مخالفت ویکھے تے ردِ عمل دیون دی تہاں جر جاوے۔ جیکر برداشت کرن تے درگزر کرن دی عادت عام ہووے گی تاں ای اک ودھیا سماج دی اُساری ہووے گی۔ رب تعالیٰ برداشت کرن والیاں تے صابراں دے نال ہوندا اے۔ صبر کرجانا جنت دیاں خزانیاں وچوں اک اے تے ہر بھلائی دی کنجی اے۔ کسے وی انسان دی کامیابی دا راز ایہہ اے کہ اوہ بڑے جذباتی موقعیاں تے وی عقل سمجھ ہوش تے سلوک دا وکھالا کرے۔ ضبط، تحمل تے اپنے آپ ئوں گھٹ کے رکھے۔ اک سوہنی تے کامیاب حیاتی جیون لئی اپنے منفی جذباتیاں تے قابو رکھنا ات لوڑی دا اے۔ ایس حوالے نال بلھے شاہ فرماندے نیں۔

بلھے نالوں چلھا چنگا، جس پر طعام رل فقیراں مجلس کیتی بھورا بھورا
پکائی دا کھائی دا
رنگھڑ نالوں کھنکر چنگا جس پر پیر بلھا شوہ نوں سو ای پاوے جو بکرا بنے
گھسائی دا (14)

انسان ئوں اپنی شخصیت ئوں سنوارن لئی تے ودھیا انسان بنن لئی رب دی مخلوق نال پیار کرنا چاہیدا اے۔ اک دوجے تے رحم کرنا، ظلم زیادتی نہ کرنا ہر کسے نال وفا کرنی ہر اک نال چنگا سلوک کرنا تے زیادتی دا جواب وی بھلائی دی شکل وچ دینا بندیائی اے۔

اللہ سوہنا اپنیاں پیاریاں دا متحان لیندا اے تے صبر کرن والے برداشت کرن والے ہر اوکھی توں اوکھی گھاٹی وچوں اپنے رب دی رضا حاصل کرن لئی لنگھ جاندے نیں۔ حضرت ایوب دے صبر دی مثال نہیں لبھدی کہ اوہناں دے جٹے وچ کیڑے پے گئے پر اوہ سہار دے رہے۔ حضرت زکریا دے سر تے آرا چلا کے اوہناں ئوں دو ٹوٹیاں وچ کردتا گیا۔ حضرت یحییٰ تے خنجر چلایا گیا۔ انج ای جدوں منصور نے عن الحق دا نعرہ لایا تے سولی تے چاڑھیا گیا پر اپنے رب دی محبت وچ اوہناں اپنے مونہوں کجھ نہ کڈھیا۔ صبر تے برداشت دا نمونہ بنے رہے۔ ایس لئی ای بلھے شاہ چپ کر جان ئوں ای چنگا جاندیاں آکھدے نیں:

بلھے شاہ ہُن چپ چنگیری
نہ کر ایتھے ایڈ دلیری
گل نہ بن دی تیری میری
چھڈ سارے وہم خیال (15)

عشق دی پوڑی تے پیر دھریاں عاشق نُون کپھڑی کپھڑی اوکھ آوندی اے۔ کس کس امتحان تون اوس نُون لنگھنا پیندا اے۔ ایہہ اوہ ای دس سکدے نیں جیہڑے ایس راہے پئے ہوون کیوں جے ”راہ پیا جانے تے واہ پیا جانے“ کوئی ہور اوس پیڑ اوس کرب دا گوپیڑ وی نہیں لاسکدا تے جیہڑا صبر حوصلے تے سہارتا نال ایہناں اوکھتاں وچوں لنگھ گیا، اوہ منزل حاصل کرلیندا اے۔ ایس منزل ایس مقام تائیں اپڑن لئی عاشق نُون سو جھڑکاں، طنے مہنے، مندا چنگا، لام کاف سُننا پیندا اے۔ پراوہ اپنی دھن، پاون دی چاہت تے عشق دی پکیائی پاروں ہر گل نُون سہندا جردا اپنی راہ تے تڑدا چلا جاندا اے تے اپنے ماہی نوں پکاردا رہندا اے۔ اوہ گھابردا نہیں تے نہ ای دل چھڈدا اے۔ پکی نیونہ صبر حوصلہ تے ہٹھ اوہدی منزل نُون اوہدے نیڑے کردے نیں۔ بلھے شاہ ایس حوالے نال آکھدے نیں:

میرے ماہی کیوں چر لایا ہے
کہہ بلھا بن پریم کہانے
جس تن لگے سوتن جانے
اند رجھڑکاں باہر طعنے
نیونہ لا ایہہ سکھ پایا ہے

میرے ماہی کیوں چر لایا ہے (16)

سچی گل ہمیش کوڑی ہوندی اے تے سچیاں کیتیاں گھر اُجڑدے نیں۔ چپ کرکے ای گزارا ہوسکدا اے ویلا لنگھ سکدا اے۔ کیوں جے شیشہ وکھایاں، سچ بولیاں کھری گل کیتیاں لوکی دُشمنی تے اُتر آوندے نیں۔ اوہ سچ برداشت نہیں کردے۔ گل پیندے نیں۔ سچا تے کھرا بندہ اکلا ہوجاندا اے کیوں جے اوہدے مونہوں کھریاں گلاں نکلدیاں نیں اور منافقت تے رنگ بازی تون دُور رہندا اے۔ پر لوکی اجیہے سچے تے کھرے بندے نُون چنگیاں نہیں جاندے۔ اوس نوں گالھ مندا کردے نیں پر اوہ ایہہ سب چپ کرکے برداشت کردا اے۔ گزراا کردا اے تے ایہہ ای گل ایہہ ای ادا اوہدے محبوب نُون رب تعالیٰ نُون مٹھی لگدی اے۔ چنگی لگدی اے۔ جدوں سماج وچ بناوٹ تے ظاہر داری حدوں ودھ جاوے اوہدے سچ تے سچے بندے دی قیمت گھٹ جاندی اے۔ سچے بندے نُون لوکی کافر تک آکھدے نیں۔ ایہو جیہے موقعے تے صبر برداشت تے گزارا کرن دی نصیحت کردیاں بلھے شاہ آکھدے نیں:

چپ کرکے کریں گزارے نُون
سچ سن کے لوک نہ سہندے نیں
سچ آکھیں تاں گل پیندے نیں
پھر سچے پاس نہ بہندے نیں
سچ مٹھا عاشق پیارے نوں
چپ کرکے کریں گزارے نوں (17)

جر جان نال برداشت تے سہارتا نال بندہ رب دے خزانیاں دا حق دار بن جاندا اے۔ بابا فرید ہوراں وی بندے نوں اپنی میں نوں اپنی وڈیائی تکبر تے اپنے نفس نوں منج کرن دا مارن دا درس دتا اے۔ کیوں جے نفس کشی نال وڈیائی تے تکبر نوں مکاون نال انسان اپنے رب دا پسندیدہ بن جاندا اے۔ تکبر رب نوں وارے نہیں ایہہ اوہ بُرائی اے جس نے فرشتیاں دے سردار نوں شیطان بنادتا۔ من مارنا اپنے آپ تے اپنے جذبات تے قابو رکھنا ای وڈیائی اے۔ ایہہ ای عبادت اے تے اپنی میں نوں مُکا کے مار کے کٹ کے بندہ عرشاں دیاں خزانیاں دا مالک بن سکدا اے۔ ایس نقطے نوں سمجھاؤندیاں بابا بلھے شاہ فرماندے نیں:

من منجھ لا مُنج دا کتے گوشے بہہ کے کُٹ
ایہہ خزانہ تینوں عرش دا توں سنبھل سنبھل کے لُٹ (18)

جس بندے اند رجنی برداشت ہووے سہارتا ہووے جرن تے سہن دی طاقت تے حوصلہ ہووے اوہ اونا ای طاقتور کامیاب تے تگڑا ہوندا اے۔ غازی، مجاہد تے سورما اوہ ای ہوسکدا اے جیہڑا ہر کوڑی گل وڈے پھٹ تے لوکاں دے بھیڑے توں بھیڑے سلوک نوں سہارن دی طاقت رکھدا ہووے۔ غازی سورما تے بہادر بنن لئی سب توں موہرے اپنا آپ وس وچ کرنا پیندا اے۔ اپنی ضد تے اپنی ہٹ دھرمی اپنی آکڑ تے وڈیائی نوں مات دینی پیندی اے تاں ای تاں بندہ انکاریاں نوں مارن دے قابل بندا اے۔ جو انسان اپنے آپ نوں اپنے نفس نوں قابو کرلیندا اے اوہ کجھ وی کرلین دے قابل ہوندا اے ایہہ ای مت دیندیاں بلھے شاہ آکھدے نیں:

جے توں غازی بننایں، لک نوں بنھ تلوار
پہلوں رنگھڑ مار کے پچھوں کافر مار (19)

حوالہ جات

1. حضرت امام بخاری (مصنف) علامہ سید عبدالقدوس ہاشمی، (مترجم) کتاب زندگی کراچی: نفیس اکیڈمی، 1983ء، ص 363
2. قرآن پاک، سور ال عمران، آیت نمبر 134
3. ڈاکٹر طاہر القادری، سورہ فاتحہ اور تعمیر شخصیت، لاہور: منہاج القرآن پبلی کیشنز، 2009ء، ص 249
4. مولانا رحمت اللہ سبحانی، مخزن اخلاق، لاہور: ناشران قرآن لمیٹڈ، 1981ء، ص 500
5. سید سلیمان ندوی، سیرت النبی، جلد ششم، اسلام آباد: نیشنل بُک فاؤنڈیشن، 1981ء، ص 103
6. قاضی جاوید، پنجابی ادب دی صوفیانہ روایت، لاہور: پنجابی ادبی بورڈ، 1993ء، ص 133
7. سلیم اختر، تیرے عشق نچایا (انتخاب کلام بلھے شاہ مع اردو ترجمہ)، لاہور: بک ہوم پبلشرز، 2006ء، ص 10
8. ڈاکٹر انعام الحق جاوید، امجد علی بھٹی، کلام بلھے شاہ (مع اردو ترجمہ) لاہور: عزیز پبلشرز، 2004ء، ص 168

- 9- ڈاکٹر محمد امین، اسلام اور تزکیہ نفس (مغربی نفسیات کے ساتھ تقابلی مطالعہ) لاہور: اردو سائنس بورڈ، 2004ء، ص 234
- 10- سلیم اختر، تیرے عشق نچایا، ص 165
- 11- ڈاکٹر انعام الحق، امجد علی بھٹی، کلام بلھے شاہ، ص 127
- 12- ڈاکٹر انعام الحق، امجد علی بھٹی، کلام بلھے شاہ، ص 135
- 13- اوہی، ص 137
- 14- اوہی، ص 139
- 15- سلیم اختر، تیرے عشق نچایا، ص 35
- 16- کلام بلھے شاہ، ص 350
- 17- اوہی، ص 166
- 18- سلیم اختر، تیرے عشق نچایا، ص 165
- 19- اوہی، ص 177